

SMÍŠENÁ MANŽELSTVÍ V KANONICKÉM PRÁVU

Jiří Kašný

MIXED MARRIAGES IN CANON LAW For centuries the regulations of canon law relating to mixed marriages had a defensive character and discouraged Catholics from marrying non-Catholic partners. Their aim was to unilaterally protect the faith of the Catholic partner in a mixed marriage and required guarantees from the non-Catholic partner that any children born in the marriage would be baptised in the Catholic church and brought up in the Catholic religion. The current norms, as set out in the Codex of Canon Law of 1983 and the Ecumenical Directory of 1993, while not underestimating the difficulties that may arise in mixed marriages due to differences of belief, are based on a positive approach. Mixed marriages are places where it is necessary to respect the religious freedom of both partners. They also create a space for deepening faith and mutual witness to belief, and make a unique contribution to the ecumenical movement.

Tato studie pojednává o manželstvích, ve kterých se manželka a manžel hlásí k různým náboženstvím. Některé zkušenosti ukazují, že žena a muž, kteří nesdílí tutéž víru, spolu mohou vytvořit šťastné manželství a rodinu. Jiné zkušenosti zase naznačují, že rozdílná náboženská přesvědčení mezi manželi mohou působit těžkosti ve společném životě. Někdy mohou vyhraněné a netolerantní náboženské postoje ohrozit samo manželství. Jindy může zase při zachování manželství dojít ke zvládnutí a opuštění víry u jednoho nebo i u obou manželů. V dobách, kdy jednotlivé oblasti Evropy byly nábožensky relativně homogenní, byla smíšená manželství spíše výjimkou. V dnešní pluralitní společnosti, kde se navíc lidé stěhují víc než dříve, nejsou smíšená manželství výjimkou a otázky ohledně takových manželství jsou znovu aktuální. Problémy smíšených manželství mohou být velmi komplexní a zasahují do řady oborů. Tato studie se bude zabývat převážně kanonickými aspekty smíšených manželství, tj. aspekty, které se týkají veřejného řádu v katolické církvi.

Kanonické právo označuje termínem smíšené manželství – *matrimonium mixtum*¹ takové manželství, které uzavírá strana katolická se stranou pokřtěnou nekatolickou, zatímco situace, kdy uzavírá manželství strana katolická se stranou nepokřtěnou se označuje jako překážka *disparitas cultus*.² V minulosti se však termín „smíšené manželství“ používal bez

¹ Kánony 1124–1128. Odkazy na kánony se vztahují k novému Kodexu kanonického práva z roku 1983, pokud není uvedeno jinak.

rozdílu k označení manželství katolíka a nekatolíka, ať už byla nekatolická strana pokřtěná nebo nebyla. V běžném jazyce se s tímto nediferencovaným vyjádřením o smíšených manželstvích setkáváme i dnes.

Smíšená manželství v dějinách

Postoj křesťanů ke smíšeným manželstvím nebyl během prvních staletí nijak jednoznačný. Vycházel z praktických zkušeností a navazoval na zvyky a tradice. Starý zákon zakazoval izraelským mužům, aby si brali ženy – cizinky, tj. ženy, které nesdílely totéž náboženství a aby byly dávány izraelské ženy za muže cizincům. Náboženské důvody a konkrétně obava, že by život v manželství s cizinkou mohl muže a jeho rodinu odvést od víry v Boha, byly hlavní příčinou těchto zákazů.³ Smíšená manželství však byla viděna za jistých okolností i v pozitivním světle. Mohla totiž vést k tomu, že se ne-izraelita stal věrným Hospodinovým.⁴

K životu prvních křesťanů patřilo misionářské poslání a to přidalo k pohledu na smíšená manželství další rozměr. Těm, kteří přijali křesťanskou víru a jejich manželka nebo manžel nikoli, se v prvním listě ke Korintánům píše: „Má-li někdo z bratří ženu nevěřící a ona je ochotna s ním zůstat, ať ji neopouští. A má-li žena nevěřícího muže a on je ochoten s ní zůstat, ať ho neopouští. Nevěřící muž je totiž posvěcen manželstvím s věřící ženou a nevěřící žena manželstvím s věřícím mužem.“⁵ Podobně první list Petřův vyzývá křesťanské manželky, aby získaly své nevěřící muže svým příkladným jednáním.⁶ Zároveň si ale křesťané realisticky uvědomovali, že náboženské rozdíly mezi manželi mohou vést k neúměrným těžkostem ve společném životě. Pro takové situace první list Korintánům radí: „Chce-li nevěřící odejít, ať odejde. Věřící nejsou v takových případech vázáni. Bůh nás povolal k pokoji.“⁷ Co se však týkalo už věřících křesťanů, kteří zamýšleli uzavřít manželství, těm druhý list ke Korintánům radí, aby se vyhýbali nevěřícím.⁸ Podobně křesťanským vdovám se přiznává právo se znovu

² K. 1086 a 1129.

³ Ex 34, 15–16, Dt 7,3–4, Ezd 9–10, Neh 13, 23–29, Mal 2,11. Srov. Aelred Cody, „Malachi,“ in *The New Jerome Biblical Commentary*, Brown, Fitzmyer a Murphy ed. (Englewood Cliffs: Prentice Hall, NJ, 1990), 361.

⁴ Srov. Rt 1:4.16, 4:13. Alice Laffey, „Ruth,“ in *The New Jerome Biblical Commentary*, Brown, Fitzmyer a Murphy ed. (Englewood Cliffs: Prentice Hall, NJ, 1990), 553–554.

⁵ 1 Kor 7,12–14.

⁶ 1 Pt 3,1–2.

⁷ 1 Kor 7,15–16.

⁸ 2 Kor 6. Srov. *La Bibbia di Gerusalemme* (Bologna: Edizioni Dehoniane, 1985), 2373.

vdát, ale s podmínkou, že toto manželství „má být v Pánu.“⁹ Tato slova naznačují, že křesťané se měli vyhýbat smíšeným manželstvím a mohli si vzít pouze křesťana.¹⁰

Zkušenostem prvních křesťanů ohledně smíšených manželství odpovídaly také nejednotné postoje otců. Tertulián velmi přísně zakazoval smíšená manželství a považoval je za těžký přestupek.¹¹ Cyprián také odmítal smíšená manželství, ale ne tak rozhodnými a přísnými slovy.¹² Ambrož byl přesvědčen, že křesťan, který si vezme ženu ne-křesťanku je neplatně sezdáný a navíc taková manželství bývají často nešťastná.¹³ Augustin dovoľoval smíšená manželství a zdůrazňoval při té příležitosti, jak je důležité, aby si křesťan zachoval víru.¹⁴ Jan Chrysostom více méně toleroval smíšená manželství.¹⁵

Nejstarší koncily se většinou stavěly ke smíšeným manželstvím odmítavě. Synod v Elvíře ve Španělsku zakazoval křesťanským rodičům, aby vdávali svoje dcery za nekřesťany, ať už by se jednalo o odpadlé křesťany nebo nevěřící nebo židy.¹⁶ Také koncil v Laodicei zakazoval křesťanům sňatek s heretiky s výjimkou těch, kteří se znovu obrátili.¹⁷ Koncil v Hippo zakazoval biskupům, aby oddávali svoje děti s heretiky.¹⁸ Koncil v Chalcedonu vyhlásil, že těm, kteří vykonávají v církvi službu lektora a kantora, není dovoleno, aby si vzali za ženu odpadlou křesťanku, nepokřtěnou nebo židovku. Koncil nepřipouštěl žádnou výjimku. Jedinou přijatelnou cestou bylo, aby se nekatolická strana obrátila ke katolické víře. Koncil navíc za přestoupení tohoto zákazu stanovil kanonické tresty.¹⁹ Zatímco manželství křesťana s pohanem bylo spíše tolerováno, manželství křesťana se židem bylo přísněji zakazováno. Tento rozdíl v postojích byl ještě zřetelnější

⁹ 1 Kor 7,39. Srov. *La Bibbia di Gerusalemme* (Bologna: Edizioni Dehoniane, 1985), 2347.

¹⁰ Srov. Jerome Murphy-O'Connor, „The First Letter to the Corinthians,” in *The New Jerome Biblical Commentary*, Brown, Fitzmyer a Murphy ed. (Englewood Cliffs: Prentice Hall, NJ, 1990), 805.

¹¹ *Ad uxorem*, 2,1–9 passim.

¹² *Ad Quirinium*, 62 a *De lapsis*, 6.

¹³ *Expositio Evangelii secundum Lucam*, 8,8.

¹⁴ *De adulterinis coniugiis*, 25,31 a *De fide et operibus*, 19,35.

¹⁵ In c. VIII Genes. Homil XXVI.

¹⁶ Srov. koncil v Elvíře (r. 306) kánon 15, 16 in Mansi, J. D. *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima Collectio...* Paris 1901–1902. sv. 2, sl. 8.

¹⁷ Srov. koncil v Laodicei (mezi 343 a 381) k. 10 a 31 in Mansi, sv. 2, sl. 565 a 569.

¹⁸ Srov. koncil v Hippo (r. 393) k. 14: „Ut filii episcoporum haereticis non jungantur.“ in Mansi, sv. 5, sl. 895.

¹⁹ Srov. koncil v Chalcedonu (r. 451) k. 14 in Mansi, sv. 7, sl. 377. Denzinger, 305.

²⁰ Srov. Codex Theod., 16,8,6 a Codex Theod., 3,7,2.

v římském právu. Císař Konstantin velmi přísně zakazoval manželství křesťanů se židy.²⁰

Odmítavě se ke smíšeným manželstvím postavil koncil v Trullo. Tento koncil zakázal, aby si věřící muž vzal heretickou ženu nebo aby si věřící žena vzala heretického muže. Za heretiky se považovali jak nepokřtění, tak také ti, kdo patřili k některé z církví, které byly odsouzeny ekumenickými koncily. Na rozdíl od dřívějších koncílů, které smíšená manželství zakazovaly, tento koncil stanovil, že smíšená manželství musí být považována za neplatná a mají být zrušena.²¹ Toto ustanovení se rozšířilo a bylo přijato mezi ortodoxními církvemi.²² Mezi křesťany na západě kánon 72 z koncilu v Trullo zpočátku přijat nebyl. Během osmého až jedenáctého století byl však i na západě uveden ve známost a postupně nabyl závaznosti jako právní obyčej.²³ I když tedy postoj ke smíšeným manželstvím nebyl mezi křesťany během prvních staletí jednotný, odmítavý postoj k těmto manželstvím s postupem času nabýval převahy. Místní koncily a papežové zakazovali manželství mezi katolíky a nekatolíky a někdy za překročení tohoto zákazu stanovovali pokání a tresty. Přesto však na západě smíšená manželství všeobecně nebyla považována za neplatná.²⁴

Ve středověku se ke smíšeným manželstvím křesťanů s židy nebo s pohany přidala ještě manželství s muslimy zvláště ve Španělsku, na Sicílii a vůbec ve Středomoří. Také rozdělení mezi samotnými křesťany s sebou neslo případy uzavírání manželství mezi křesťany, kteří se vzájemně označovali jako heretici.²⁵ Gratian (1140), zdá se, nepochyboval o tom, že manželství křesťanů s heretiky nebo s nepokřtěnými jsou zakázána.²⁶ Dá se shrnout,

²¹ Koncil v Trullo (691) k. 72: „Non licere virum orthodoxum cum muliere haeretica coniungi, neque vero orthodoxam cum viro haeretico copulari, sed et si quid eiusmodi ab ullo ex omnibus factum apparuerit, irritas nuptias existimare, et nefarium coniugium dissolvi.“ in Mansi, sv. 11, sl. 975.

²² Kanonisté na západě respektovali toto ustanovení jako závazné mezi východními ortodoxními křesťany. Ještě po II. vatikánském koncilu Římská rota vyhlásila jako neplatné manželství mezi ortodoxním věřícím a protestantem na základě kánonu 72 z koncilu v Trullo. Srov. rozhodnutí Římské rot *coram* Canals, 21. října 1970 in *Canon Law Digest* 7, 10–14 a rozhodnutí Apoštolské signatury, 1. července 1972 in *Canon Law Digest* 8, 3–29.

²³ Srov. Joseph Prader, *Il matrimonio in Oriente e Occidente* (Řím: Pontificium Institutum Orientalium, 1992), 100.

²⁴ Péter Erdő, „I matrimoni misti nella loro evoluzione storica,“ in *I matrimoni misti* (Vatikan: Libreria editrice vaticana, 1998), 12–14.

²⁵ Srov. Jean Gaudement, *Il matrimonio in occidente* (Turín: Società editrice internazionale, 1989), 152.

²⁶ *Decretum Gratiani*, Secunda pars, Causa XXVIII, quaest. 1, c. 15 a 16.

že až do Tridentského koncilu byla sice smíšená manželství zakazována, ale nebyla považována za neplatná a ani nemáme žádné doklady o tom, že by papežové nebo biskupové udělovali dispens k uzavírání smíšených manželství.²⁷

Počínaje 16. stoletím nové rozdělení církve v Evropě uvádělo křesťany znovu do situací, kdy měli příležitost se ženit a vdávat s těmi, kteří nesdíleli stejnou víru. Podobně v misiích v zámoří žili katolíci a nekatolíci v situacích, které směřovaly k uzavírání smíšených manželství. Tridentský koncil se nezabýval otázkou smíšených manželství přímo. Nepřímo však smíšeným manželstvím bránil. Koncil totiž stanovil, že každé manželství musí být uzavřeno v přítomnosti faráře a dvou svědků ve farním kostele. Nesplnění této kanonické formy mělo za následek neplatně uzavřené manželství. Koncil vyžadoval kanonické formality při uzavírání manželství, aby zamezil nejistotám a zmatkům, které byly způsobeny uzavíráním tajných manželství a aby tak zavedl vnější řád do manželských a rodinných vztahů, aby totiž bylo veřejně zřejmé, kdo uzavřeli manželství a kdo ne.²⁸

Biskupové na koncilu si však zároveň uvědomovali obtíže, které mohly být spojeny s vyžadováním kanonické formy pro platné uzavření manželství.²⁹ Mezi tyto obtíže, které byly spojeny s vyžadováním kanonických formalit při uzavírání manželství, patřil odmítavý postoj ke smíšeným manželstvím. Zatímco před Tridentským koncilem bylo možné uzavřít manželství v rámci soukromé rodinné slavnosti i bez faráře, podle rozhodnutí koncilu manželství uzavřené bez přítomnosti faráře a dvou svědků bylo považováno za neplatné. Prakticky by katolický farář v kostele sotva oddal katolíka s nekatolíkem, dokud by se nekatolík nevzdal své víry a nepřijal katolickou víru. Pokud by si zase katolík vzal nekatolíka a nerespektoval by nově ustanovenou kanonickou formu uzavření manželství, jejich manželství by z hlediska kanonického práva bylo považováno za neplatné. Požadavek koncilu ohledně kanonické formy sňatku mohl snadno vést k rostoucímu počtu kanonicky neplatných manželství z důvodu nesplnění vyžadovaných kanonických formalit.³⁰

²⁷ Bernhard Häring, *Ehe in dieser Zeit* (Salzburg: Otto Müller Verlag, 1960), 235.

²⁸ Tridentský koncil, *sessio* 24 (11. listopadu 1563), *decretum de reformatione matrimonii Tametsi* (1563) in *Canones et decreta sacrosancti oecumenici concilii Tridentini* (Taurini: Petri Marietti, 1913), 172–175. (Denzinger, 1813-1816).

²⁹ Mezi tyto obtíže patřila např. praktická obtíž s tím, jak uvést ve známost toto nařízení. Proto byl dekret *Tametsi* účinný pouze v těch farnostech, kde byl řádně vyhlášen. Další obtíž spočívala v tom, že v celých oblastech Evropy, kde sice dekret *Tametsi* vyhlášen byl, nebyli v blízkosti katolící faráři, kteří by mohli oddávat.

Zpočátku po Tridentském koncilu byla jen výjimečně udělena dispens katolickým věřícím, většinou příslušníkům vznešených rodů, aby směli uzavřít manželství s někým z nekatolického rodu. Dispens udělovali pouze papežové a to až poté, kdy byla uzavřena dohoda, která zaručovala katolické straně svobodu žít podle svého náboženského přesvědčení a pokřtít a vychovat děti v katolické víře.³¹ V některých zemích se však problém kanonické formy a smíšených manželství týkal většího počtu křesťanů. Papež Benedikt XIV, aby vyřešil tyto praktické těžkosti v Belgii a v Holandsku, zprostil tamní nekatolíky povinnosti dodržet kanonickou formu manželství, pokud se jednalo o manželství mezi dvěma nekatolíky nebo pokud se jednalo o smíšené manželství nekatolíka s katoličkou nebo naopak.³² Tato slavná *Dichiarazione benedittina* byla původně určena pouze pro Belgické a Holandské provincie, které byly podřízeny Španělskému králi. Později byla rozšířena na další území.

Papež Pius VI udělal další krok a dovolil farářům v Belgii oddávat smíšená manželství v případech, kdy nebylo možné katolickou stranu od smíšeného manželství odradit. Avšak už samotné podmínky tohoto dovolení odrazovaly od uzavírání smíšených manželství. Smíšené manželství totiž nesmělo být uzavřeno v kostele, farář nesměl být oblečen do liturgických rouch a ani nesměl udělit pozhánání. Nekatolická strana se musela písemně zavázat, že dovolí katolické straně žít podle její víry a vychovat všechny děti v katolické víře. Katolická strana se musela písemně zavázat, že neodpadne od katolické víry a že vychová v téže víře všechny svoje děti. Dále se musela katolická strana zavázat, že se bude snažit o obrácení nekatolické strany ke katolické víře.³³ Tyto tři podmínky byly postupně přijaty jako kritéria, na základě kterých Apoštolský stolec uděloval dispens k uzavření smíšeného manželství,³⁴ až byly konečně vyhlášeny v Kodexu kanonického práva v roce 1917.³⁵

³⁰ Reinhold Sebott, *Das neue kirchliche Eherecht* (Frankfurt am Main: Verlag Josef Knecht, 1990), 197–198.

³¹ John McAreavey, *The Canon Law of Marriage and the Family* (Dublin: Four Courts Press, 1997), 155.

³² Benedikt XIV, rozhodnutí *Matrimonia quae in locis*, 4. listopadu 1741 in *Bullarium* (Malines, 1826) 1:178–182 (Denzinger, 2515-2520).

³³ Pius VI, dopis *Exsequendo nunc* biskupům v Belgii, 13. června 1782 in Denzinger, 2590.

³⁴ Srov. Dekret *Provida sapientique cura*, 18. ledna 1906 in *Acta Sanctae Sedes* 39 (1906), 82–84 (Denzinger, 3386).

³⁵ Srov. kánony 1060–1064 a 1070–1071 z Kodexu kanonického práva z r. 1917 a také prameny k těmto kánonům in *Codicis iuris canonici fontes*, Petri Card. Gasparri ed. (Řím: Typis polyglottis Vaticanis, 1928).

Kodex kanonického práva z roku 1917

Kodex z roku 1917 dělil smíšená manželství do dvou kategorií – manželství katolíka s nepokřtěnou stranou a manželství katolíka s pokřtěnou nekatolickou stranou.³⁶ Manželství katolické strany s nepokřtěnou stranou bylo zařazeno do kategorie zneplatňujících překážek k manželství (*impedimentum dirimens*), jejichž nerespektování způsobovalo neplatné uzavření manželství.³⁷ Manželství katolické strany s pokřtěnou nekatolickou stranou patřilo do kategorie zabraňujících překážek (*impedimentum impediens*), které zakazovaly uzavření manželství.³⁸ Kodex tento druh smíšených manželství velmi přísně zakazoval, i když překročení tohoto zákazu bez řádného dovolení nebylo spojeno s neplatností manželství.³⁹ Navíc kodex ukládal ordinářům a pastýřům duši, aby věřící odrazovali od smíšených manželství a v případě, že nebylo možné smíšenému manželství zabránit, měli povinnost přísně vyžadovat záruky před udělením dispense k uzavření smíšeného manželství.⁴⁰

Dispens k uzavření smíšeného manželství uděloval pouze papež a jen výjimečně dával Apoštolský stolec tuto pravomoc biskupům nebo ve specifických případech právo dávalo tuto pravomoc místním ordinářům, popř. farářům a zpovědníkům.⁴¹ Jako podmínky k udělení dispense se vyžadoval spravedlivý a vážný důvod k uzavření takového manželství, přiměřené záruky, že katolická strana vytrvá ve víře a že děti budou pokřtěny a vychovány ve víře a taky morální jistota, že to vše může být splněno.⁴² Dále katolická strana měla povinnost se snažit o obrácení nekatolického manžela ke katolické víře.⁴³

³⁶ Petri Card. Gasparri, *Tractatus canonicus de matrimonio* (Vatikán: Typis polyglottis vaticanis, 1932) I: 257–288 a 349–362.

³⁷ CIC 1917, k. 1070.

³⁸ Rozdělení překážek na zneplatňující a zabraňující pochází z přelomu 12. a 13. století. Srov. F. Cantel, *El matrimonio de herejes. Bifurcación del impedimento disparitatis cultus y divorcio por herejía* (Salamanca, 1972), 153 a Luigi Chiappetta, *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordataria. Manuale giuridico-pastorale* (Řím: Edizioni Dehoniana, 1990), 144, č. 394.

³⁹ CIC 1917, k. 1060: „Severissime Ecclesia ubique prohibet ne matrimonium ineatur duas personas baptizatas, quarum altera sit catholica, altera vero sectae haereticae seu schismaticae adscripta...“

⁴⁰ CIC 1917, k. 1064.

⁴¹ CIC 1917, k. 1040, 81 a 1043–1045. Takovými specifickými situacemi bylo nebezpečí smrti nebo okolnost, že překážka vyšla najevo ve chvíli, kdy už bylo vše připraveno ke svatbě a její oddálení do doby, kdy by bylo možné získat dispens od Apoštolského stolce, by způsobilo vážné těžkosti zainteresovaným.

⁴² CIC 1917, k. 1061.

Pokud už byla dispens k uzavření smíšeného manželství udělena, muselo být toto manželství uzavřeno podle kanonické formy, tj. v přítomnosti místního ordináře nebo faráře nebo kněze, který by měl pověření od jednoho z nich a před dvěma svědky.⁴⁴ Nedůvěře vůči smíšeným manželstvím odpovídala i snaha odrazovat od takových manželství ustanovením, že se smíšené manželství nesmělo uzavírat v kostele podle posvátných obřadů, ale většinou pouze v sakristii nebo ve farní kanceláři a s jednoduchým obřadem. Pouze v situaci, že by toto přísné omezení působilo negativně mezi křesťany, mohl ordinář dovolit uzavření smíšeného manželství v kostele během posvátného obřadu, avšak v žádném případě ve mši.⁴⁵

Přísně odmítavý postoj ke smíšeným manželstvím zdůrazňoval ještě kánon 2319, který stanovil kanonické tresty v této oblasti. Exkomunikace *latae sententiae* byla vyhlášena nad těmi katolíky, kteří by uzavřeli manželství před nekatolickým oddávajícím nebo kteří by vědomě nechali své dítě pokřtít mimo katolickou církev nebo kteří by uzavřeli manželství s výslovnou nebo tichou dohodou, že děti nebo některé z dětí budou vychovány v nekatolickém náboženství. Tuto exkomunikaci, která nastupovala bez rozhodnutí představeného, mohl prominout ordinář.⁴⁶

Změny během 20. století

Kodex kanonického práva z roku 1917, který byl připraven a vyhlášen na začátku dvacátého století, kodifikoval v té době víceméně ustálený přístup ke smíšeným manželstvím. Přesto se však už téměř od začátku dvacátého století začala měnit společenská situace i mentalita v Evropě a to vedlo postupně i ke změnám v chápání a přístupu ke smíšeným manželstvím. Jednou z nich byly politické a demografické změny související se dvěma světovými válkami. Evropa začala ztrácet svoje zřetelné rozdělení na protestantské a katolické oblasti. Navíc s přílivem lidí z jiných kontinentů se zvláště ve druhé polovině dvacátého století začala měnit její náboženská tvář ještě na další rovině. V Evropě už spolu nežili pouze křesťané různých církví, ale také věřící různých náboženství a i nevěřící. Na tyto zkušenosti navazovalo nové chápání ekumenismu, které se mezi nekatolickými křes-

⁴³ CIC 1917, k. 1062. Komentátoři vysvětlovali, že tato povinnost vyplývá z přirozeného práva, nezávisle na tom, že je ještě ustanovena v Kodexu. Srov. např. Lincoln Bouscaren a Adam Ellis, *Canon Law. A Text and Commentary* (Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1946), 462.

⁴⁴ CIC 1917, k. 1094 a 1099.

⁴⁵ CIC 1917, k. 1102 a 1109.3.

⁴⁶ CIC 1917, k. 2319.1.

fany začalo formulovat hlavně na půdě Světové rady církví⁴⁷ a které v katolické církvi vyslovil Druhý vatikánský koncil.⁴⁸ Uznání různých stupňů společenství katolické církve s jinými křesťanskými církvemi a také uznání prvků Kristovy církve mimo viditelné hranice katolické církve už nedovolovaly katolíkům chápat a označovat nekatolíky, ať už pokřtěné nebo nepokřtěné, jednoduše jako heretiky a schizmatiky.⁴⁹ Nové chápání náboženské svobody mělo vliv i na přístup ke smíšeným manželstvím. Nebylo už možné mít na zřeteli pouze svědomí a náboženské povinnosti katolíka, ale bylo třeba respektovat také svědomí a náboženské povinnosti nekatolíka.⁵⁰

Zmíněné postoje Druhého vatikánského koncilu se brzy začaly projevat i ve změnách v přístupu a disciplíně ohledně smíšených manželství. V roce 1963 dal papež Pavel VI. pověření všem sídelním biskupům, aby směli udělovat dispense k uzavření smíšených manželství a tím umožnil rozhodování o smíšených manželstvích s větší pružností a s pastoračním ohledem na místní okolnosti v zemích, kde žili katolíci spolu s nekatolíky.⁵¹

V roce 1964 biskupové na koncilu uvážili, že striktní vyžadování kanonické formy pro manželství mezi východními katolíky a východními křesťany nekatolíky může v praxi vyústit v neplatná manželství nebo působit zbytečné konflikty mezi východními věřícími. Koncil proto rozhodl, že nadále bude pro tato smíšená manželství kanonická forma vyžadována pouze pro dovolenost. K platnému uzavření manželství stačí přítomnost posvěceného služebníka východní nekatolické církve.⁵² Toto rozhodnutí bylo v roce 1967 ještě rozšířeno pro manželství mezi katolíky latinského obřadu a východními křesťany nekatolíky. V obou případech však katolík, který plánoval uzavřít manželství s východní nekatolickou stranou, měl pro dovolenost žádat dispens ke smíšenému manželství a také dispens od povinné kanonické formy.⁵³

⁴⁷ O potřebě komunikace a sjednocení mezi různými křesťanskými církvemi se jednalo už v první polovině 20. století. Světová rada církví byla ustavena v Amsterdamu v roce 1948.

⁴⁸ 1962–1965.

⁴⁹ Srov. II. vatikánský koncil, konstituce o církvi *Lumen gentium* (21. listopadu 1964) 8, 15, 16 a II. vatikánský koncil, dekret o ekumenismu *Unitatis redintegratio* (21. listopadu 1964) 1–30.

⁵⁰ Srov. II. vatikánský koncil, deklarace o náboženské svobodě *Dignitatis humanae* (7. prosince 1965).

⁵¹ Pavel VI, motu proprio *Pastorale munus* (30. listopadu 1963) in AAS 56 (1964) 8, č. 19–22. Srov. CIC 1983, k. 1078 a 1125.

⁵² II. vatikánský koncil, dekret o katolických východních církvích *Orientalium Ecclesiarum* (21. listopadu 1964) č. 18. Srov. Kodex kánonů východních církví z r. 1990, k. 834.2.

⁵³ Decreto della s. Congregazione per le chiese orientali *Crescens matrimoniorum* (22. února 1967) in AAS 59 (1967) 165–166. Srov. CIC 1983, k. 1127.1.

Po Druhém vatikánském koncilu někteří teologové a kanonisté navrhovali, aby byla zrušena povinnost kanonické formy sňatku v případě smíšených manželství a aby byla pro uzavírání těchto manželství možná jak kanonická forma, tak také forma stanovená státním zákonodárstvím. Chtěli tak vyjít vstříc mnoha manželstvím katolíků s protestanty, která nebyla uzavřena podle kanonické formy, ale před státním úředníkem nebo před nekatolickým duchovním. Toto téma bylo také jedním z osmi ohledně smíšených manželství, které biskupové diskutovali na synodu v roce 1967.⁵⁴ Biskupové se vyjádřili ve prospěch zachování povinné kanonické formy v případě sňatku, kde aspoň jeden z těch, kdo uzavírali manželství, byl katolík. Byli toho názoru, že požadavek povinné kanonické formy je nutnou hrází proti zlehčení manželské smlouvy v současné kultuře.⁵⁵ Další živě diskutovanou otázkou bylo téma podmínek požadovaných k udělení dispense. Při diskusích se ukázala velká různost situací ve světě a obtížnost při stanovení příliš detailní disciplíny v oblasti smíšených manželství.⁵⁶

V roce 1969 vydala vatikánská Kongregace pro liturgii nové liturgické obřady *Ordo celebrandi matrimonium*. Tyto obřady nabízejí značně široké možnosti slavení smíšených manželství v kostele během posvátných obřadů.⁵⁷ Konečně v roce 1970 papež Pavel VI. vydal nové normy, které se týkaly uzavírání smíšených manželství. Tyto normy vycházely z učení Druhého vatikánského koncilu a později byly ve své podstatě přejaty do nového kodexu kanonického práva.⁵⁸

Nový Kodex kanonického práva

Současný Kodex kanonického práva rozlišuje dvě situace smíšených manželství a sice manželství nepokřtěného s katolíkem a manželství mezi křesťanem-nekatolíkem a křesťanem-katolíkem. Ohledně prvního kodex stanoví, že uzavření takového manželství bez dispense (*dispensatio*) je neplatné.⁵⁹

⁵⁴ Synod zasedal ve Vatikánu od 29. září do 29. října 1967. Smíšená manželství bylo jedním z pěti projednávaných témat na Synodu.

⁵⁵ Urbano Navarrete, „Matrimonia mixta in Sinodo Episcoporum,“ *Periodica* 57 (1969), 653–659.

⁵⁶ Giovanni Caprile, *Il Sinodo dei Vescovi* (Řím: Edizioni La Civiltà Cattolica, 1968), 325–438.

⁵⁷ *Ordo celebrandi matrimonium*. Vatikán: Typis Polyglottis Vaticanis, 1969.

⁵⁸ Pavel VI. Litterae Apostolicae motu proprio datae *Matrimonia mixta* (31. března 1970) in AAS 62 (1970), 257–263.

⁵⁹ Tato překážka se nazývá *impedimentum disparitatis cultus*. Je stanovena v k. 1086. Srov. Urbano Navarrete, „L'impedimento di disparitas cultus,“ in *I matrimoni misti* (Vatikán: Libreria editrice vaticana, 1998), 107–137.

Ohledně druhého typu smíšeného manželství kodex stanoví, že takové manželství je bez výslovného dovolení (*licentia*) příslušného představeného zakázáno. Přesto ale uzavření takového manželství bez dovolení, i když porušuje kánony, je platné.⁶⁰ Z tohoto rozlišení je zřejmý určitý způsob kanonického smýšlení. Dispens je totiž výjimka ze zákona, který má chránit nějakou hodnotu. Má se tedy udělovat výjimečně a jen když je k tomu vážný, objektivní důvod. Dovolení se naproti tomu vyžadují pro činnosti, na které se zákonodárce dívá pozitivně, i když tyto činnosti v sobě mohou skrývat nějaké nebezpečí. Zdá se tedy, že v uzavření manželství katolíka s nepokřtěným nevěřícím vidí kodex větší riziko pro víru a trvalost manželství, než v uzavření manželství mezi dvěma křesťany, z nichž jeden je katolík a druhý nekatolík.⁶¹

Dispens k uzavření prvního typu smíšeného manželství a dovolení k uzavření druhého typu zpravidla uděluje místní ordinář.⁶² K udělení dispense nebo dovolení je třeba rozumný důvod. Takovým důvodem může být rozhodná vůle dvou snoubenců, kteří se chtějí vzít a jsou na manželství připraveni.⁶³ Ordinář smí udělit jak dispens, tak dovolení po splnění následujících podmínek:

- Katolická strana se zaváže, že se bude snažit vytrvat ve víře a že vychová ve víře svoje děti.
- Nekatolická strana musí být informována o závazku katolické strany. Musí rozumět, že se jedná o skutečný závazek katolické strany, i když se k němu nemusí formálně nijak vyjadřovat.
- Obě strany musí znát a přijmout základní prvky křesťanského manželství, tj. že manželství směřuje k dobru manželů a má být otevřeno k plození a výchově dětí. Dále, že manželství je trvalý svazek výlučně jednoho muže a jedné ženy.⁶⁴

Povinnost katolických rodičů, aby vychovávali svoje děti v katolickém náboženství, byla a je tak důležitá, že kánon 1366 stanoví, že pokud kato-

⁶⁰ K. 1124.

⁶¹ Srov. Ladislas Örsy, *Marriage in Canon Law. Texts and Comments. Reflections and Questions* (Wilmington, Delaware: Michael Glazier, 1988) 185 a Tommaso Mauro, „Gli impedimenti relativi vincoli religiosi: ordo, votum, disparitas cultus,“ in *Gli impedimenti al matrimonio canonico. Studi giuridici XIX* (Vatikán: Libreria editrice vaticana, 1988), 199.

⁶² K. 1078, 1125 a 134.2.

⁶³ CIC 1983, k. 1125 předpokládá „iusta et rationabilis causa,“ zatímco CIC 1917, k. 1061 vyžadoval „iusta ac grave causa.“

⁶⁴ Srov. k 1125. Cíle manželství (*bonum coniugum a generatio et educatio proles*) jsou vyjádřeny v k. 1055 a podstatné vlastnosti manželství (*unitas a indissolubilitas*) v k. 1056.

ličtí rodiče dají pokřtít nebo vychovat své děti v nekatolickém náboženství, mají být potrestáni nápravným nebo jiným spravedlivým trestem. Takto podtržená naléhavost katolické výchovy je jistě srozumitelná v manželství dvou katolíků. Znamená to ale také, že pokud katolík ve smíšeném manželství dovolí, aby jeho dítě bylo pokřtěno nebo vychováno v jiné církvi a v jiné víře má být podle kánonu 1366 potrestán? Ekumenický direktář se pokouší skloubit v takové situaci jak povinnost katolíka předat svým dětem víru, tak také povinnost respektovat náboženskou svobodu a potřebu usilovat o jednotu a stálost smíšeného manželství. Proto Ekumenický direktář stanoví, že pokud přes veškerou snahu děti ve smíšeném manželství nejsou pokřtěny a vychovány v katolické víře, katolický rodič neupadá do trestu stanoveného církevním právem. Katolický rodič v takovém případě nemá rezignovat na svoji víru a ani se nemá vnitřně nebo navenek distancovat od své rodiny. Svoji povinnost předat dětem víru má katolický rodič naplňovat tím, že bude aktivně přispívat ke křesťanské atmosféře domova a bude žít tak, aby si v jeho rodině všichni mohli vážít specifických hodnot katolické tradice.⁶⁵

Směrnice České biskupské konference

Už první synod biskupů v roce 1967 poukázal na velkou různost situací ve světě a z toho vyplývající obtížnost při stanovení příliš detailní uniformní disciplíny v oblasti smíšených manželství.⁶⁶ Současný kodex tedy zavazuje jednotlivé biskupské konference, aby stanovily místní normy týkající se smíšených manželství. Česká biskupská konference vydala nejnovější směrnice o smíšených manželstvích v roce 1999. Směrnice nejdříve připomínají teologický význam křesťanského manželství, varují před podceňováním rozdílů ohledně náboženské víry a zmiňují se o možných těžkostech, které jsou typické pro smíšená manželství. Směrnice opakují ustanovení kodexu a Ekumenického direktáře a zároveň zavádějí nový text prohlášení a příslibů ve snubním protokolu.⁶⁷ Velká část těchto směrnic o smíšených manželstvích se týká norem, které upravují liturgické aspekty slavení smíšených manželství. Liturgie smíšených manželství by si však zasloužila samostatný článek, proto se zde o těchto otázkách nebudu zmiňovat.

⁶⁵ *Direktář k provádění ekumenických principů a norem*, 25. března 1993 (Praha: Scriptum, 1995), 151.

⁶⁶ Giovanni Caprile, *Il Sinodo dei Vescovi* (Řím: Edizioni La Civiltà Cattolica, 1968), 325–438.

⁶⁷ Srov. k. 1126.

Familiaris consortio

Velmi důležitým dokumentem k pochopení kanonických předpisů týkajících se smíšených manželství je apoštolská adhortace Jana Pavla II. o úkolech křesťanské rodiny v současném světě *Familiaris consortio*. Co se týká smíšených manželství,⁶⁸ papež v ní vyzdvihuje jak věrnost víře, tak vzájemné respektování náboženské svobody obou manželů. Oba tyto momenty ve smíšeném manželství nemohou manželé prožívat bez dialogu a bez vzájemného porozumění. Katolík nebo katolička, kteří se chystají uzavřít smíšené manželství, stejně jako ti, kteří už žijí ve smíšeném manželství, se nemají vzdalovat své víře, ale mají ji prohlubovat a očistovat a svým životem se mají snažit prezentovat hodnoty manželství tak, aby byly srozumitelné a aby svým náboženským přesvědčením pokud možno nepůsobili proti jednotě ve svém manželství a rodině.

Familiaris consortio navazuje na učení Druhého vatikánského koncilu a upozorňuje, že ve smíšeném manželství je třeba vzájemně respektovat náboženskou svobodu obou manželů. Ta by mohla být oboustranně porušována ne ani tak svědectvím o vlastní víře, ale nepatřičným nátlakem na změnu náboženského přesvědčení. Stejně tak by mohla být náboženská svoboda porušována stavěním překážek do cesty upřímnému praktikování víry. Manželství dvou křesťanů, z nichž jeden je nekatolík a druhý je katolík, může přinášet specifické těžkosti, ale zároveň je třeba v takovém manželství objevovat momenty, které je možné ocenit a které mohou přispět k ekumenickému hnutí v každodenním životě křesťanů. Takové manželství je zvlášť cenné tehdy, když jsou oba manželé věrni své víře a žijí společně podle křesťanských hodnot.

Farní společenství si má uvědomovat zvláštní situaci svých členů, kteří žijí ve smíšeném manželství a neúčastní se proto pravidelně života a slavení bohoslužeb ve farnosti s celou rodinou. Farnost jim má pomáhat, aby vyžrávali v chápání a praktikování víry tak, aby mohli být ve svých rodinách věrohodnými svědky víry celým svým způsobem života a hloubkou lásky k partnerovi i k dětem. Jan Pavel II. ještě navíc velmi konkrétně zve katolického duchovního, aby – pokud je to možné – během přípravy svých farníků na smíšené manželství navázal kontakt a spolupráci s nekatolickým duchovním z církve, do které patří druhá strana v připravovaném manželství.

Obtížnější může být situace v manželství katolíka s nepokřtěným, ať už se nepokřtěný hlásí k nějakému náboženství nebo nevyznává žádnou víru. I v takových manželstvích mají manželé vzájemně respektovat svoje pře-

⁶⁸ Jan Pavel II, apoštolská adhortace *Familiaris consortio* (22. listopadu 1981) č. 78.

svědčení. Katolická strana má cítit podporu své farnosti, i když se s celou svou rodinou na životě farnosti bude zúčastňovat pravděpodobně jen zřídka.

Závěr

Po staletí měly kanonické předpisy ohledně smíšených manželství spíše obranný charakter a odrazovaly od uzavírání smíšených manželství. Měly za cíl jednostranně chránit víru katolické strany ve smíšeném manželství a vyžadovaly od nekatolické strany záruky, že děti, které by se v manželství narodily, budou pokřtěny v katolické církvi a vychovány v katolickém náboženství. Současné normy, jak je stanoví Kodex kanonického práva z roku 1983 a Ekumenický direktář z roku 1993, sice nepodceňují obtíže, které mohou ve smíšených manželstvích pramenit z různosti víry, ale vycházejí z pozitivního pohledu. Smíšená manželství jsou místem, kde je třeba respektovat náboženskou svobodu obou manželů. Také vytvářejí prostor k prohloubení víry a ke vzájemnému vydávání svědectví o víře a mají tak jedinečný přínos k ekumenickému hnutí.⁶⁹

Prameny:

- Česká biskupská konference. *Směrnice o smíšených manželstvích. Určeno pro kněze, jáhny a všechny, kdo pomáhají v pastorační práci.* (28. ledna 1999). Publikováno v *Acta curie českých a moravských diecézí. Direktář k provádění ekumenických principů a norem (1993)* (Ekumenický direktář). Praha: ČBK, Scriptum, 1995, články 143–160.
- Jan Pavel II. Apoštolská exhortace *Familiaris consortio* (1981). Praha: Zvon, 1996, článek 78.
- Kodex kanonického práva* z r. 1983, kánony 1086, 1124–1129.
- Pavel VI. Litterae Apostolicae motu proprio datae *Matrimonia mixta* (31. března 1970) in AAS 62 (1970) 257–263.

Literatura:

- Cappellini, Ernesto. „I matrimoni misti.“ In *Il matrimonio canonico in Italia* (Brescia: Edizione Queriniana, 1984) 115–121.
- Geisslreiter, Karl. *Die neue Mischehen gesetzgebung unter besonderer berücksichtigung ihrer Anwendung in Deutschland.* Řím: Pontificia Universitas Gregoriana, 1982.
- Grocholewski, Zenon. „I matrimoni misti.“ In *Il codice del vaticano II. Matrimonio canonico* (Bologna: Edizioni Dehoniane, 1990) 257–275.
- I matrimoni misti. Studi giuridici XLVII.* Vatikán: Libreria editrice vaticana, 1998.
- Mauro, Tommaso. „Gli impedimenti relativi vincoli religiosi: ordo, votum, disparitas cultus.“ in *Gli impedimenti al matrimonio canonico. Studi giuridici XIX* (Vatikán: Libreria editrice vaticana, 1988) 177–202.
- McAreevey, John. *The Canon Law of Marriage and the Family.* Dublin: Four Courts Press, 1997.
- Prader, Joseph. *Il matrimonio in Oriente e Occidente.* Řím: Pontificium Institutum Orientalium, 1992.
- Tomko, Jozef. *Matrimonii misti.* Neapol: Edizioni Dehoniane, 1971.

⁶⁹ Zenon Grocholewski, „I matrimoni misti,“ in *Il codice del vaticano II. Matrimonio canonico* (Bologna: Edizioni Dehoniane, 1990), 275.